

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării
Secția de Comunicare și Relații Publice

Elaborarea lucrărilor științifice

-ghid pentru suportul de curs – anul I ID

Suportul de curs este elaborat de Lect. univ. dr. Cristian Radu

Prezentare generală

Am conceput acest curs ca pe un instrument util, la îndemâna acelor care vor avea obligația sau dorința de a proiecta și de elabora lucrări cu caracter științific. Procesul de elaborare a unei astfel de lucrări este unul complex, care mobilizează (trebuie să mobilizeze) toate resursele intelectuale ale autorului, în așa fel încât produsul final să răspundă celor mai exigente standarde. Vom urmări, prin urmare, două obiective majore: în primul rând, căutăm să avertizăm asupra amintitei complexități și asupra efortului intelectual care trebuie depus pentru elaborarea oricărui tip de text, întrucât acesta reflectă fidel personalitatea și competențele autorului; în al doilea rând, vom prezenta caracteristicile și structura unei lucrări științifice, precum și principiile care trebuie să ordoneze edificarea acesteia.

O primă secțiune a cursului tratează chestiuni teoretice de ordin general referitoare la mecanismele comunicării verbale eficiente. Ne sprijinim aici pe contribuția (extrem de actuală, în pofida aparențelor) a retoricii antice și, deopotrivă, pe cercetările întreprinse în cadrul lingvisticii actuale, în special – în cadrul pragmaticii. Cursul continuă cu prezentarea principalelor caracteristici ale unei lucrări științifice. Plecăm, în dezbateră acestor caracteristici, de la opiniile teoretice formulate de Umberto Eco în volumul *Cum se face o teză de licență* și, mai precis, în capitolul II al acestui volum, unde este discutată chestiunea „științificității”. Trebuie adăugat imediat că am găsit de cuviință să completăm și să nuanțăm într-un mod destul de consistent lista de caracteristici avansată de cercetătorul italian, fără ca prin aceasta să contestăm în vreun fel prestigiul de care se bucură autorul sau utilitatea unanim recunoscută a volumului invocat. O a treia secțiune este dedicată etapelor care trebuie parcurse în elaborarea textului științific. Discuția asupra acestui subiect ne va îndruma și spre chestiuni care privesc structura lucrării. Urmează să abordăm chestiunea stilului și aceea a corectitudinii lingvistice, plecând de la premisa că sunt aspecte care pretind maximum de atenție din partea autorului. În sfârșit, ultimul segment prezintă și tratează aparatul critic al unei lucrări. Deși pare un aspect minor și este privit adesea cu superficialitate, aparatul critic este cel care evidențiază rigurozitatea, acuratețea și onestitatea cu care a fost alcătuită lucrarea.

Unitatea I

Elemente de retorică

Tratăm în acest capitol chestiuni de ordin general care privesc procesul dinamic și complex al comunicării verbale. Ne vom axa, în special, asupra aceluia tip de comunicare prin care se urmărește formarea și promovarea unei perspective individuale și, implicit, persuadarea receptorului (receptorilor). Este vorba de încercarea de a proba în fața acestuia (acestora) validitatea perspectivei promovate și a construcției teoretice care o sprijină.

Arătăm întâi că o **lucrare științifică** este un act de comunicare în înțelesul autentic al termenului și, în consecință:

- a) exprimă personalitatea autorului, formația intelectuală, capacitatea de analiză și de sinteză, coerența gândirii și a rostirii, elocvența;
- b) este un demers argumentativ menit să avanseze o opinie teoretică limpede formulată, să o întemeieze printr-un șir de unități argumentative și să dobândească interesul și adeziunea receptorului

Abordăm apoi principiile promovate de retorica antică, principiile ce sunt tratate pe larg în bibliografia indicată. Primul autor invocat este **Aristotel**. Acesta distinge **trei tipuri de discurs**:

- deliberativ : dezbate chestiuni de interes public, urmărind să susțină sau să combată o anumită perspectivă asupra acestor chestiuni ;
- judiciar : este menit să justifice sau să condamne un anumit fapt, din punctul de vedere al legalității și al legitimității ;
- epideictic : urmărește elogiul sau blamul unei atitudini din unghiul moralității.

Același autor identifică **sursele (justificările)** demersului persuasiv :

- *ethos* : se referă la caracteristicile emițătorului, la personalitatea acestuia și la modul în care acestea se regăsesc în discurs ;
- *logos* : vizează dimensiunea rațională a discursului, modul în care este construită și expusă desfășurarea teoretică ;
- *pathos* : privește modul în care emițătorul exprimă în discurs propria subiectivitate și, deopotrivă, modul în care se face apel la subiectivitatea receptorului.

Un al doilea autor invocat este **Marcus Tullius Cicero**, celebru orator antic care a stabilit așa-numitele „părți ale retoricii”. Este vorba, în fond, de **cinci operațiuni fundamentale** care trebuie efectuate în elaborarea unui text, fie el prezentat în scris sau oral:

a) Invenția (lat. *inventio*). Este operațiunea primordială, care are în vedere delimitarea fermă a temei abordate și fixarea ipotezei centrale, respectiv – a obiectivelor discursului. În același timp, ne referim aici la documentare – demersul prin care urmează să fie degajate argumentele și exemplele menite să sprijine ipoteza centrală.

b) Dispoziția (lat. *dispositio*). Atrage atenția asupra necesarei structurării logice a discursului și presupune imediat etapa proiectării preliminare. Prin aceasta, autorul unei lucrări va ordona în mod optim secvențele discursului, astfel încât să își promoveze eficient ipoteza formulată inițial.

c) Elocuția (lat. *elocutio*). Este centrată asupra stilului utilizat, asupra exprimării elevate și elegante și, nu în ultimul rând, asupra corectitudinii lingvistice

d) Memoria (lat. *memoria*): Urmărește imperativul de a stimula atenția și memoria receptorului prin apelul la imagini relevante, la exemple concrete sau la analogii.

e) Acțiunea (lat. *actio*). Se referă doar la lucrările destinate prezentării orale, evidențiind rolul extrem de important al elementelor nonverbale și paraverbale (gestică, mimică etc.).

Unitatea II

Caracteristici ale unei lucrări științifice

1. Este originală. Două aspecte trebuie discutate aici :

- originalitatea nu presupune neapărat tratarea unui subiect / a unei teme care nu au mai fost abordate de nimeni până acum. Ar fi, de fapt, irealizabilă o astfel de intenție. O lucrare este originală dacă : expune în manieră personală și nuanțează informații științifice existente ; interpretează concepte sau teorii consacrate în domeniul dat ; corectează sau combate una sau mai multe perspective teoretice expuse anterior de alți

autori ; promovează și susține o perspectivă proprie asupra unei chestiuni teoretice din domeniul dat.

- originalitatea presupune, în schimb, onestitate intelectuală. **Plagiatul**, sub orice formă s-ar manifesta, este inadmisibil într-o lucrare științifică.

2. Are un obiect recognoscibil și susceptibil de a fi tratat în manieră rezonabilă (după cum avertizează Umberto Eco). Vom alege așadar spre dezbateră subiecte care pot fi susținute cel puțin satisfăcător din punct de vedere științific. Este, de pildă, prea puțin recomandabil să ne propunem să discutăm subiecte cum ar fi utilizarea parapsihologiei în comunicarea politică sau așa-numita publicitate subliminală.

3. Avansează ipoteze relevante (interesante), probabile și limpede formulate. Așa cum am arătat deja, formularea ipotezei este o operațiune de extremă importanță în procesul de elaborare a unei lucrări. Motivul este evident: ipoteza fundamentală se constituie în factorul principal de coeziune a textului, câtă vreme acestei ipoteze urmează să i se subordoneze toate secvențele textului.

4. Ipotezele avansate sunt sprijinite consistent atât prin documentarea prealabilă, cât și prin rigurozitatea construcției teoretice expuse în lucrare.

5. Utilizează metode de cercetare consacrate în domeniul științelor socio-umane.

6. Respectă întrutotul normele lingvistice în vigoare.

7. Are un aparat critic alcătuit cu respectarea normelor academice.

Unitatea III

Etapele elaborării unei lucrări științifice

Aceste etape sunt, pe de o parte, derivate din principiile retorice pe care le-am prezentat succint mai sus. Pe de altă parte, ele au fost tratate în cursul *Comunicare verbală și nonverbală* din primul semestru de studii. Le reamintim aici pe scurt:

- delimitarea fermă a propriului punct de vedere sau, altfel spus, stabilirea ipotezei, a nucleului de sens al textului.

- documentarea: identificarea setului de argumente, teorii sau opinii ce pot sprijini sau infirma punctul de vedere pe care l-am prevăzut prin intermediul ipotezei fundamentale a lucrării. Trebuie reamintit că prin documentare se înțelege apelul la surse bibliografice

dintre cele mai relevante dar, când situația o impune (în cazul unui text oral), documentarea poate consta și într-o operațiune de *brainstorming*, căutare în „fișierele” proprii noastre memorii.

- proiectarea: constă în ordonarea argumentelor și a exemplurilor.
- realizarea efectivă a textului: sarcina primordială aici este aceea de a găsi expresia verbală adecvată.
- revizia: adeseori trecută cu vederea, este obligatorie, pentru a remedia erori de orice natură apărute pe parcursul etapelor precedente. În ciuda aparențelor, revizia nu e aplicabilă doar textelor scrise; și atunci când vorbești, ești obligat să fii primul care sesizează și corectează posibile defecțiuni ale textului.

Unitatea IV

Aparatul critic al unei lucrări științifice

Definiție: **aparatul critic** al unei lucrări conține toate indicațiile, și doar acele indicații, care avertizează cititorul asupra documentelor (de orice tip) pe care s-a sprijinit procesul de elaborare a lucrării.

- *altfel spus*: aparatul critic oferă informații oneste și complete, referitoare la procesul de documentare; este, se știe, un proces esențial, care cuprinde consultarea unui număr oarecare de surse, selecția acestora și utilizarea lor judicioasă.

Prin urmare, aparatul critic al unei lucrări va conține:

-trimiteri bibliografice: informează imediat asupra sursei din care au fost preluate un anumit text, un fragment de text sau o informație, fie că acestea sunt reproduse fidel (citate), fie că sunt reformulate sau rezumate;

-bibliografie: conține lista surselor de orice tip care au fost consultate și utilizate efectiv în vederea elaborării lucrării;

-anexe: conțin informații colaterale, complementare sau suplimentare, pe care autorul le consideră utile cititorului: fragmente de texte sau texte mai ample, ilustrații, grafice sau orice alt tip de informații **preluate din alte surse**.

-indice (sau **index**): prezența acestuia este facultativă; dacă autorul crede de cuviință, poate alcătui o listă a numelor invocate sau a conceptelor utilizate, cu precizarea paginilor

în care aceste nume sau concepte apar. În general, indicele apare în lucrări de sinteză ale unor autori consacrați, care includ în lucrare surse și concepte foarte numeroase. Abia într-un astfel de caz se justifică apariția indicelui la sfârșitul lucrării.

Tratăm pe rând, în cele ce urmează, componentele aparatului critic, mai puțin indicele, deoarece, într-o teză de licență, este prea puțin probabil să fie utilizat.

A) Trimiterile bibliografice

În România nu există încă, din păcate, un îndreptar oficial care să reglementeze precis alcătuirea aparatului critic. Evident, sarcina alcătuirii unui astfel de îndreptar ar reveni Academiei. În așteptarea acestuia, uzul a impus norme preluate din alte culturi; este vorba de reguli și notații asimilate mai mult sau mai puțin riguros și utilizate, prin urmare, destul de „elastic” în lucrările științifice de la noi. Discutăm, aici, de așa-numitul „sistem european”, cu trimiteri făcute prin note de subsol, și de așa-numitul „sistem american” (sau „sistemul Harvard”) cu trimiteri inserate în text, între paranteze.

Vom aborda, în ordine, cele două forme de trimiteri bibliografice.

I. Trimiteri bibliografice prin *note separate grafic* (așa-numitele „note de subsol”)

Mențiune: deși nu este utilizată, considerăm că este adecvată denumirea: „*note separate grafic*”. Sunt trei justificări simple, care întemeiază o astfel de propunere:

- a) sunt note **efectiv** separate grafic: sunt separate prin linia pe care computerul o introduce automat între acestea și text și, în plus, sunt scrise cu caractere mai mici;
- b) s-ar face, astfel, foarte limpede, distincția față de „*notele inserate în text*”;
- c) nu putem vorbi efectiv de „note de subsol”, câtă vreme autorul are la dispoziție trei variante: plasează notele la subsolul paginii curente, le plasează la sfârșitul capitolului sau la sfârșitul lucrării. Opțiunea îi aparține, fără nici o constrângere „canonică”.

După această mențiune prealabilă, revenim la subiect (**notele separate grafic sau notele „de subsol”**) și enumerăm majoritatea situațiilor posibile și notațiile specifice care se utilizează în anumite cazuri:

1. O primă invocare a unui volum: nota de subsol va conține toate indicațiile care se regăsesc în pagina de titlu și, la sfârșit, pagina (paginile) la care se trimite.

Ex: ¹Daniela Roventă-Frumușani. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București, Tritonic, 2005, p. 122.

Ex: ¹Tudor Vianu. *Studii de filozofia culturii*, ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană, Studiu introductiv de George Gană, București, Editura Eminescu, 1982, p. 230.

Ex: ¹Paul Ricoeur. *Metafora vie*, traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1984, p. 156.

Observații:

- se respectă ordinea firească: prenume urmat de nume, fără virgulă între ele;
- se pune punct doar între nume între nume și titlu; între restul indicațiilor se pune virgulă;

- titlul trebuie să fie reprodus integral (cu tot cu eventualul subtitlu) și trebuie marcat prin caractere cursive („italice”);

- nu este admisă nici o prescurtare. Există însă cazuri în care autorii înșiși (de exemplu: G. Călinescu sau M. Bahtin) își scriu numele prescurtat. În astfel de cazuri, trebuie să le respectăm opțiunea și să transcriem fidel numele de autor pe care l-au ales;

Excepții: ca orice regulă, și cea de mai sus admite (presupune) excepții. Sunt trei prescurtări admise:

a) „**p.**” pentru „pagina” sau „**pp.**” pentru „paginile”;

b) „**cap.**” pentru „capitolul”

c) „**coord.**” pentru „coordonator”;

- așa cum s-a văzut se fac toate precizările referitoare la ediție

- numele editurii trebuie reprodus fidel după pagina de titlu: Tritonic, Humanitas, Editura Univers, Editura Științifică etc

- dacă sunt doi sau trei co-autori : se trec în ordinea de pe copertă sau de pe pagina de titlu, cu numele scrise integral, separate prin virgulă

- dacă sunt mai mult de trei co-autori: se notează doar numele primului autor urmat de expresia latinească *et alii*, care înseamnă: „și alții” (expresia latinească, la fel ca toate cuvintele sau expresiile provenite din alte limbi, trebuie scrisă cu caractere cursive).

2. o primă invocare a unui articol dintr-o revistă tipărită. Nota de subsol va arăta astfel:

Ex: ¹Ion Vlad. „Simbolurile cunoașterii și ale existenței”, în *Tribuna*, an IV (serie nouă), nr. 3, 16-22. 01. 1992, p. 3

Observații.

- în acest caz, titlul articolului se pune între ghilimele, iar cel al revistei se scrie cu caractere „italice”;

- anul, scris cu cifre romane, marchează „vârsta” revistei, numărul de ani de la prima apariție. În cazul revistelor scrise în limba engleză, această „vârsta” e semnalată prin englescul *volume*. Nu va apărea așadar „an IV”, ci „volume IV” sau „volume 4”.

3. o primă invocare a unui capitol dintr-un volum: situația este similară celei imediat anterioare. Nota de subsol va arăta în acest fel:

Ex: ¹Mircea Miclea. cap. „Psihologia cognitivă și inteligența artificială”, în Ion Radu (coord.). *Introducere în psihologia contemporană*, Cluj-Napoca, Editura Sincron, 1991, p. 56

4. o primă invocare a unui articol preluat dintr-o sursă electronică. Aici se impune o **precizare foarte importantă**: Sunt, din păcate, o mulțime de *site*-uri care conțin articole ne semnate și care, din păcate, iarăși, sunt foarte vizitate și exploatate. Nu comentăm calitatea unor astfel de articole. Important este că nu ne putem sprijini, în elaborarea oricărui tip de lucrări, pe... „articole” ne semnate. Problema nu e doar aceea că autorul lor preferă să rămână anonim; el preferă să treacă sub tăcere și sursele pe care le-a utilizat. De aceea, când ne referim la un „articol preluat dintr-o sursă electronică”, vizăm articole publicate în reviste electronice la articole care sunt stocate în baze de date electronice. Astfel de texte au autorul precizat și respectă regulile academice de elaborare a unei lucrări. În aceste cazuri, nota de subsol va arăta astfel:

Ex: ¹Moira Chimombo. “The Power of Discourse: An Introduction to Discourse Analysis”, *The Context of Discourse*, nr. 4, 2001, (www.questia.com, accesat în 24. 04. 2010)

Ex: ¹Moshe Idel. „Hermeneutics in Hasidism”, in *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, volume 9, no. 25, Spring, 2010, pp. 3-16, (www.jsri.ro, accesat în...)

5. în cazul în care se rezumă sau se reformulează o idee sau o teorie expuse pe un număr mai mare de pagini sau pe cuprinsul unui capitol, sunt recomandate astfel de soluții pentru nota de subsol:

Ex: ¹vezi, pentru acest subiect, Umberto Eco. cap. „Despre tăcerea lui Kant”, în Umberto Eco. *De la arbore spre labirint. Studii istorice despre sens și interpretare*, traducere de Ștefania Mincu, Iași, Polirom, 2009, pp. 397-424

Ex: ¹rezumăm în cele ce urmează conținutul cap. „Despre tăcerea lui Kant”, în Umberto Eco. *De la arbore spre labirint. Studii istorice despre sens și interpretare*, traducere de Ștefania Mincu, Iași, Polirom, 2009, pp. 397-424.

6. pentru a doua, a treia sau a n-a invocare a unei lucrări, se folosesc o serie de notații de origine latină (este vorba de adverbe sau sintagme al căror sens îl vom explicita). Repetăm precizarea: dat fiind faptul că sunt provenite din latină, rigurozitatea ne îndeamnă să le scriem cu „italice”. Suntem conștienți, în același timp, că uzul tinde să impună scrierea acestor cuvinte sau sintagme cu caractere normale. Important este faptul să le folosim corect, chiar dacă, mânați de grabă, uităm să le scriem cu „italice”.

Expunem mai jos aceste cuvinte sau sintagme (unele utilizate exclusiv în forma lor prescurtată) și situațiile în care ele sunt adecvate.

:

6.1 *ibidem*: este un adverb latin care înseamnă „tot acolo”.

- se utilizează pentru a doua invocare a unei surse, imediat consecutivă celei dintâi.

Ex: La nota cu nr. 2, trimitem la volumul: Umberto Eco. *De la arbore spre labirint.....* Dacă următoarea trimitere, **imediat consecutivă**, este la același volum, nota cu nr. 3 va arăta astfel: ³ ***ibidem*, p. 221**

Observații:

- se întâmplă adeseori să invocăm același text de mai multe ori consecutiv. În aceste cazuri, este permisă și este indicată utilizarea consecutivă a adverbului *ibidem*. Luând exemplul de mai sus, dacă și la notele cu nr. 4, 5 și 6 trimitem la același text, notele respective vor avea aceeași formă, cu mențiunea, implicită, că pagina va fi diferită;

- din respect pentru cititor, nu este indicat să utilizăm *ibidem* pe mai mult de două pagini consecutive. Dacă trimitem de 10 ori, consecutiv, la același text și dacă

trimiterile se întind pe mai mult de 2 pagini, este recomandabil să reamintim cititorului măcar numele autorului și titlul, fie el și prescurtat sub forma: ¹¹**Ilie Rad. *Cum se scrie...*, p. 144.**;

6.2. *op. cit.*: forma prescurtată a sintagmei latinești *opere citato*. Este o sintagmă nominală în Ablativ, traductibilă prin „în opera citată”

- se folosește pentru a doua sau a n-a invocare a unei lucrări, dacă această invocare nu este imediat consecutivă celei dintâi. Utilizarea ei este permisă **exclusiv** dacă, până la nota respectivă, a fost invocată o singură lucrare a autorului citat.

Ex: la nota cu numărul 1, avem: Umberto Eco. *De la arbore spre labirint...*. La notele cu nr. 2 și 3 avem alte volume, scrise de alți autori. Dacă nota cu nr. 4 trimite din nou la volumul lui Eco (**repetăm**: fără ca alt volum al său să fie utilizat până atunci), nota va arăta astfel:

⁴**Umberto Eco. *op. cit.*, p. 224**

Observație:

- am afirmat că utilizarea acestei sintagme prescurtate „este permisă **exclusiv** dacă, până la nota respectivă, a fost invocată o singură lucrare a autorului citat”. Justificarea este simplă: dacă, până la pagina 20 a lucrării noastre trimitem la două lucrări ale autorului **X**, vom deruta cititorul dacă, la pagina 21 a lucrării vom face trimitere prin intermediul sintagmei *op. cit.* Întrebarea se va naște de la sine: „care dintre cele două opere?...”

6.3. *ed. cit.*: forma prescurtată a sintagmei nominale latinești: *editione citata*.

-se utilizează când trimitem a n-a oară la o lucrare a unui autor care a mai fost citat și cu altă lucrare sau cu alte lucrări. Această sintagmă înlocuiește toate indicațiile privind ediția (traducere, prefață, localitate etc.), mai puțin autorul și titlul. Încă o observație: dacă titlul este mai lung, poate fi prescurtat, fără însă a crea, prin aceasta, ambiguități.

Ex: Suntem la pagina 60 a lucrării noastre. Am invocat, până acum, volumele A, B și C ale autorului XY. Revenim cu o trimitere la volumul A. Evident că nu vom putea

folosi notația „*op. cit.*”, întrucât am deruta cititorul. Vom repeta numele autorului și titlul lucrării, după care vom introduce notația: *ed. cit.*

Concret: până la pagina 60, am făcut trimitere, în ordine, la următoarele volume ale lui Carl Gustav Jung: *Arhetipurile și inconștientul colectiv; Copilul divin: introducere în esența mitologiei; Personalitate și transfer*. Am precizat de fiecare dată toate indicațiile cuvenite (traducătorul etc.). Dacă revenim acum cu o trimitere la primul volum al lui Jung, este limpede că nu vom putea introduce nici *ibidem*, nici *op. cit.* Trimiterea noastră, prin notă de subsol, este recomandabil și este perfect acceptabil să fie formulată în acest fel:

⁵**Carl Gustav Jung. *Arhetipurile...*, *ed. cit.*, p. 78**

6.4. *idem*: este traductibil prin „același, aceeași”. Este un termen rar utilizat și rar utilizabil. Este adecvat, exclusiv, pentru a înlocui numele autorului/autorilor și este facultativ. Trebuie făcută aici **precizarea importantă** că acest termen nu îl poate înlocui pe *ibidem*. Justificarea acestei interdicții este, iarăși, simplă și este de găsit în rândurile scrise mai sus. Justificarea se găsește, de fapt, în orice dicționar *Latin-Român*.

Ex: la nota cu nr. 2 trimitem la volumul A, scris de autorul XY; dacă la nota cu nr. 3 trimitem la volumul B, scris de același autor, numele autorului poate fi înlocuit cu *idem*.

6.5. *loc. cit.* prescurtare a sintagmei latine *loco citato*, traductibilă în românește prin „în locul citat”. Această sintagmă prescurtată înlocuiește fie titlul și indicațiile referitoare la o revistă, fie aceleași indicații referitoare la o sursă electronică

Ex: Am trimis, la nota cu nr. 1, la articolul: Ion Vlad. „Simbolurile cunoașterii și ale existenței”, în *Tribuna*, an IV (serie nouă), nr. 3, 16-22. 01, 1992, p. 3.

La notele cu nr. 2 și 3 am trimis la alte surse. Nota nr. 4 face trimitere la același articol, al aceluiași autor, menționat la nota cu nr. 1. Nota cu nr. 4 va arăta astfel:

⁴**Ion Vlad. „Simbolurile...”, *loc. cit.*, p. 2**

***repetăm:** prescurtarea titlurilor este legitimă dacă nu creează ambiguități

6.6. *apud*: este o prepoziție latină echivalentă cu prepoziția românească „după”. Utilizarea ei presupune onestitate deoarece semnalează faptul că un citat sau o informație sunt preluate dintr-o sursă secundară (sunt preluate indirect). Mai precis, introducerea

acestei notații avertizează asupra faptului că nu am consultat personal sursa citată, ci prin intermediul unui alt autor.

Ex: întâlnesc în volumul lui Vasile Florescu, *Retorica și neoretorica*, un citat din Pierre Guiraud și citatul îmi este util. Evident, Vasile Florescu a dat la nota de subsol toate indicațiile necesare asupra sursei de unde a luat citatul. Voi prelua citatul, după care, dacă vreau să fiu onest, voi construi nota astfel:

¹**Pierre Guiraud. *La stylistique*, Paris, P.U.F, 1967, p.24, apud Vasile Florescu. *Retorica și neoretorica*, București, Editura Academiei, 1973, p. 14.**

6.7. cf.: este prescurtarea latinescului *confer*, forma de imperativ a verbului *cōnferō, conferre*, care înseamnă, între altele, „a compara”. Așadar, *confer* se traduce prin „compară” și, (atenție!) nu are nimic în comun cu românescul *conform*.

Această prescurtare este indicată în situația în care trimitem și la altă sursă sau la alte surse decât aceea pe care am utilizat-o în tratarea unui subiect. Dacă știm că există și un alt autor sau alți autori care s-au pronunțat asupra subiectului respectiv, cu opinii asemănătoare sau diferite, vom trimite la aceste surse alternative prin intermediul lui *cf.* plasat la începutul notei, înaintea numelui autorului.

II. Trimiteri bibliografice inserate în text (așa-numitul „sistem american”).

Este vorba de un sistem care s-a impus și se impune progresiv, tocmai datorită faptului că este mult simplificat față de anteriorul și, în plus, ocupă mai puțin spațiu tipografic. Practic, astăzi nu mai există nici o constrângere asupra autorilor în alegerea unuia sau altuia dintre cele două sisteme. Pot exista, eventual, constrângeri circumstanțiale, din partea îndrumătorului, din partea editurilor sau a redacțiilor, dar, în absența acestora, fiecare este liber să aleagă forma care i se pare optimă.

Trimiterea bibliografică se plasează în text, imediat după citat sau după invocarea sursei din care am preluat o idee. Trimiterea se pune între paranteze rotunde și conține **exclusiv:** numele autorului (subliniem: **numele de familie**), anul apariției și pagina sau paginile la care trimitem.

Precizări:

- trebuie adăugată inițiala prenumelui doar în cazul în care avem în lucrare trimiteri la doi sau mai mulți autori cu același nume.

- la origine, acest sistem prevede virgulă între autor și an și două puncte între an și pagină. Ex (Randall, 1998: 56). În spațiul culturii românești și, în bună măsură, în cel european s-a impus treptat virgula în locul celor două puncte. Ex: (Randall, 1998, 56).

- așa cum s-a văzut, se va trece doar numărul paginii sau al paginilor, fără prescurtările „p.” sau „pp.”. Încă o dată, nu se pot crea ambiguități.

- dacă avem doi sau mai mulți autori, va trebui menționat doar numele primului, fără precizarea suplimentară *et alii*;

- se întâmplă rar, dar se întâmplă să invocăm două sau mai multe lucrări apărute în același an, sub semnătura aceluiași autor. E cazul, mai ales, al articolelor. Le vom distinge printr-o literă mică, începând de la „a”, așezată imediat lângă an, fără pauză, ca în exemplul următor: (Vlad, 1996a, 109). Nu vom uita însă ca, și la bibliografie, să adăugăm litera lângă anul apariției.

Nota inserată în text **semnalează** sursa, urmând ca aceasta să fie **identificată** prin apel la bibliografie. Abia aici sunt oferite toate celelalte date necesare: titlul, traducătorul etc.

Pentru a simplifica, apelăm la exemple:

Ex.: Dacă preluăm un citat din Jürgen Habermas în textul nostru, pasajul va arăta astfel:

Consider justificată ideea că „cea mai importantă parte a actului de vorbire este [...] propoziția performativă” (Habermas, 1983, 197) și, prin urmare...

Ex: Dacă preluăm o idee, reformulând textul original, este adecvată o soluție ca aceasta :

Consider justificată ideea potrivit căreia propoziția performativă este primordială...(Habermas, 1983, 197) și, prin urmare...

B) Bibliografia (sau Lista bibliografică)

Mențiuni preliminare:

a) am precizat la începutul acestui document că Bibliografia trebuie să cuprindă lista integrală a surselor de orice tip care au fost consultate în procesul de elaborare a lucrării. Trebuie însă făcută aici o subliniere importantă: vorbim de sursele care **au fost consultate (în mod direct) și utilizate efectiv în lucrare**. Am făcut această subliniere deoarece se întâmplă foarte adesea (din nefericire) ca autorii, de orice vârstă și de orice grad de calificare, să „umfle” nepermis lista bibliografică. Vorbim, de fapt, de același principiu al onestității pe care l-am amintit și cu alt prilej. Acest principiu impune regula simplă, subliniată mai sus: lista bibliografică trebuie să cuprindă toate sursele și **doar** acele surse a căror consultare este vizibilă în lucrare.

b) bibliografia poate apărea exclusiv la sfârșitul lucrării; în urma ei sunt permise doar Cuprinsul și, eventual, Anexele;

c) sunt mai multe moduri posibile de a alcătui listă bibliografică. Le înșirăm în formă simplificată (pentru uzul studenților):

- soluția cea mai simplă este aceea a **listei unitare**, care cuprinde, însumate, toate sursele utilizate. Este preferabil ca intrările în lista bibliografică să nu fie numerotate.

- o altă soluție posibilă este aceea a **împărțirii pe capitole a bibliografiei**. Este, probabil, soluția cea mai indicată, fie și pentru simplul motiv că utilizăm mai multe tipuri de surse (volume de specialitate, publicații periodice, surse electronice etc.). Fiecare dintre aceste tipuri de surse ar trebui să constituie conținutul unui capitol separat;

- **o bibliografie structurată pe capitole** poate avea și o altă justificare, de ordin tematic. Este vorba, mai precis, de separarea surselor în funcție de domenii, în cazul în care subiectul lucrării este unul interdisciplinar (tratarea lui presupune apelul la surse subordonate mai multor discipline).

În acest caz, bibliografia va fi construită, în consecință, ca în exemplul* de mai jos:

*pagina următoare constituie o anexă cu funcție orientativă. Vom preciza mai jos ce trebuie să conțină o unitate a bibliografiei și vom da exemple.

Bibliografie

I. Bibliografie generală

1. Volume

- Nume. *Titlu*, prefață de..., localitate, editură, an
- Nume. *Titlu*,...
- Nume. *Titlu*,...

2. Articole în publicații periodice tipărite

- Nume. „Titlul articolului”, în *Titlul revistei*, ...
- Nume. „Titlul articolului”, în *Titlul revistei*, ...
- Nume. „Titlul articolului”, în *Titlul revistei*, ...

3. Articole preluate din baze de date electronice

- Nume. „Titlul articolului”, ...
- Nume. „Titlul articolului”, ...
- Nume. „Titlul articolului”, ...

II. Bibliografie de specialitate

1. Volume

- Nume. *Titlu*, prefață de..., localitate, editură, an
- Nume. *Titlu*, prefață de..., localitate, editură, an

2. Articole în publicații periodice tipărite

- Nume. „Titlul articolului”, în *Titlul revistei*, ...
- Nume. „Titlul articolului”, în *Titlul revistei*, ...

3. Articole preluate din baze de date electronice

- Nume. „Titlul articolului”, ...
- Nume. „Titlul articolului”, ...

B') Cele două tipuri de Bibliografie

Am vorbit mai sus de două „sisteme” de trimiteri bibliografice și am sugerat că fiecare dintre ele presupune un model diferit de bibliografie. Cele două modele nu sunt foarte diferite, dar diferențele sunt consistente, în ciuda aparențelor, și trebuie luate în seamă. Anticipăm spunând: **a)** prima diferență e dată de faptul că „sistemul american” ne obligă să postăm anul apariției imediat după numele autorului, pe când „sistemul european” prevede că anul apare la sfârșit, după toate celelalte indicații; **b)** în al doilea rând, „sistemul american” este mult mai constrângător în privința bibliografiei. Obligă, practic, la alcătuirea unei liste unitare, ordonate alfabetic și permite prea puțin structurarea pe capitole, așa cum am arătat în exemplul de mai sus.

Vom aborda pe rând cele două modele, cu precizările necesare. Exemple, pentru fiecare, vom oferi în anexe.

1. Bibliografia specifică „sistemului european”

Am arătat mai sus (în capitolul I) cum se formulează o notă, fie ea „de subsol”, fie „de sfârșit”, la **o primă invocare a unei lucrări de orice tip**. Modul în care trebuie menționate aceste lucrări în bibliografie este foarte apropiat. Sunt două diferențe:

a) numele (de familie) precede prenumele și se desparte de acesta prin virgulă.

Ex: Radu, Cristian; sau McQuail, Denis; sau Breton, Phillippe

Trebuie procedat în acest fel deoarece autorii se trec **în ordine alfabetică după inițiala numelui**. Aceasta presupune inversarea ordinii firești, prenume urmat de nume și, pentru a avertiza asupra acestei inversări, se pune virgulă între cele două.

b) la sfârșit nu trebuie să apară pagina sau paginile la care trimitem. O astfel de mențiune poate părea inutilă, dar experiența o impune.

În rest, toate indicațiile referitoare la ediție vor apărea în ordinea precizată la capitolul I.

Ex: Roventă-Frumușani, Daniela. *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București, Tritonic, 2005.

Ex.: Vianu, Tudor. *Studii de filozofia culturii*, ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană, Studiu introductiv de George Gană, București, Editura Eminescu, 1982.

2. Bibliografia specifică „sistemului american”

Specificul acestui „sistem” constă în aceea că legătura dintre notele inserate și bibliografie este mult mai strânsă decât în „sistemul european”. Justificările sunt la îndemână:

- nota inserată în text nu precizează decât autorul și anul apariției volumului, restul indicațiilor urmând să fie aflate în bibliografie.

- bibliografia va trebui să fie alcătuită sub forma unei liste unitare, ordonate alfabetic după inițiala numelui

- în al doilea rând, se impune indicarea anului imediat după numele și prenumele autorului. Obligația aceasta derivă din faptul că nota inserată **semnala** sursa prin intermediul numelui și al anului de apariție a volumului. Tocmai pentru a ușura căutarea celor interesați, vom face aceeași alăturare (nume și an) și în bibliografie. Cu o singură mențiune: anul apariției lucrării va apărea (imediat după nume) **între paranteze rotunde**.

Concret, iată cum ar trebui să arate o unitate a listei bibliografice, după „sistemul american”:

Ex: Rovența-Frumușani, Daniela (2005). *Analiza discursului. Ipoteze și ipostaze*. București, Tritonic.

Ex.: Vianu, Tudor (1982). *Studii de filozofia culturii*, ediție îngrijită de Gelu Ionescu și George Gană, Studiu introductiv de George Gană, București, Editura Eminescu.

Ex.: Ricoeur, Paul (1984). *Metafora vie*, traducere și cuvânt înainte de Irina Mavrodin, București, Editura Univers.

Anexa I: Exemplu pentru Bibliografia „în sistem european”

Bibliografie generală

- Albérès, R-M. *Istoria romanului modern*, traducere de L. Dimov, prefață de N. Balotă, București, EPLU, 1968
- Albérès, R-M. *L'aventure intellectuelle du XXe siècle*, Paris, Editions Albin Michel, 1963
- Al-George, Sergiu. *Arhaic și universal. India în conștiința culturală românească*, București, Editura Eminescu, 1981
- Aristotel. *Poetica*, Studiu introductiv, traducere și comentarii de D. M. Pippidi, București, Editura Academiei, 1965
- Auerbach, Erich. *Mimesis*, traducere de I. Negoïtescu, prefață de Romul Munteanu, București, EPLU, 1967
- Balotă, Nicolae. *Lupta cu absurdul*, București, Univers, 1971
- Berce, Sanda. *O posibilă teorie a formei*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai, 2002
- Berdiaev, Nikolai. *Adevăr și revelație. Prolegomene la critica revelației*, traducere, note și postfață de Ilie Gyurcsik, Timișoara, Editura de Vest, 1993
- Berdiaev, Nikolai. *Un nou Ev Mediu*, studiu introductiv de Sandu Frunză, reproduce ediția apărută în 1936 în traducerea prof. Maria Vartic cu actualizarea ortografiei și cu o nouă îngrijire a ediției, Craiova, Editura Omniscop, 1995
- Berdiaeff, Nikolas. *Cinq méditations sur l'existence*, Paris, Editions Montaigne, 1936
- Bergson, Henri. *Eseu asupra datelor imediate ale conștiinței*, traducere de Diana Morărașu, Iași, Institutul European, 1992
- Blaga, Lucian. *Artă și valoare*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1939
- Blaga, Lucian. *Trilogia cunoașterii*, în *Opere*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, studiu introductiv de Al. Tănase, vol. VIII, București, Minerva, 1984
- Blaga, Lucian. *Trilogia culturii*, în *Opere*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, studiu introductiv de Al. Tănase, vol IX, Minerva, 1985
- Blaga, Lucian. *Ființa istorică*, ediție îngrijită, note și postfață de Tudor Cățineanu, Cluj, Dacia, 1977
- Blaga, Lucian. *Încercări filozofice*, ediție îngrijită și bibliografie de Anton Ilica, prefață de V. Colțescu, Timișoara, Facla, 1977
- Blaga, Lucian. *L'éon dogmatique*, préface de Vintilă Horia, Lausanne, Editions L'Age d'Homme, 1988
- Boethius și Salvianus. *Scrieri*, traducere și comentarii de David Popescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992
- Boia, Lucian. *Istorie și mit în conștiința românească*, ediția a 4-a, București, Humanitas, 2005

Anexa III : Exemplu pentru Bibliografia „în sistem american”

Bibliografie

- Baudrillard, Jean (1996) - *Sistemul obiectelor*, traducere și prefață de Horia Lazăr ,Cluj, Echinox
- Boutaud, Jean Jacques (2004) - *Comunicare, semiotică și semne publicitare*, prefață de Yves Jeanneret, traducere de Diana Bratu și Mihaela Bonescu, ediție îngrijită de Valentina Pricopie, București, Tritonic
- Bougnoux, Daniel (2000) – *Introducere în științele comunicării*, Iași, Polirom
- Deely, John, 1997 - *Bazele semioticii* , traducere de Mariana Neț, București , All
- Fiske, John (2003) - *Introducere în științele comunicării*, traducere de Monica Mitarcă, Iași , Polirom
- Foucault, Michel (1996) - *Cuvintele și lucrurile*, traducere de Bogdan Ghiu și M.Vasilescu, Studiu introductiv de Mircea Martin, București, Univers
- Hassan, Ihab(1982) – *Sfâșierea lui Orfeu. Spre un concept al postmodernismului*, (postfață), în *Caiete critice* , nr 1-2 din 1986
- Kellner, Douglas (2001) – *Cultura media* , traducere de Teodora Ghiviriză și Liliana Scărlătescu, prefață de Adrian Dinu Rachieru, Iași, Institutul European
- Lyotard, Jean Francois(1993) – *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, traducere și prefață de Ciprian Mihali, București, Babel
- Marga, Andrei (2002) – *Introducere în filosofia contemporană*, Iași, Polirom
- Morris, Charles (2003) – *Fundamentele teoriei semnelor*, traducere și Cuvânt înainte de Delia Marga, Cluj, EFES
- Pârveu. Ilie (2000) – *Filozofia comunicării*, București, Editura facultății de Comunicare și Relații Publice „David Ogilvy”
- Peirce, Charles (1990) – *Semnificație și acțiune*, selecție a textelor și traducere de Delia Marga, prefață de Andrei Marga, București, Humanitas
- Petrescu, Ioana Em. (1985) – *Conceptul de text în viziune deconstructivistă*, în volumul *Portret de grup cu Ioana Em. Petrescu*, realizat de Diana Adamek și Ioana Bot, Cluj, Dacia, 1991
- Petrescu, Ioana Em. (1988) - *Modernism/Postmodernism. O ipoteză*, în *Steaua*, nr 5 din 1988
- Petrescu, Liviu (1996) – *Poetica postmodernismului*, Pitești, Paralela 45
- Radu, Cristian (2005) – *Semiosfera, lumea libertății umane*, în *Tribuna* nr 58, din 1-15 februarie 2005
- Rus, Flaviu Călin(2001) - *Relații Publice și Publicitate*, Iasi, Institutul European
- Sebeok, Thomas, 2002 - *Semnele. O introducere în semiotică*, traducere de Sorin Mărculescu, București , Humanitas
- Toffler, Alvin (1973) – *Șocul viitorului*, traducere de Leontina Moga și Gabriela Mantu, Cuvânt înainte de Silviu Brucan, București, Editura Politică
- Toffler, Alvin (1983) – *Al Treilea Val*, traducere de Georgeta Bolomey și Dragan Stoianovici, prefață de Ioniță Olteanu, București, Editura Politică

C) Anexele

Prezența anexelor nu este obligatorie, dar este adeseori indicată, deoarece nu puține sunt cazurile în care lucrarea se sprijină pe diverse tipuri de documente pe care e bine să le facem cunoscute. Iată câteva dintre aceste tipuri de documente:

- modelul formularului de chestionar pe care l-am aplicat într-o anchetă sociologică. Atentie însă: nu trebuie anexate toate formularele **completate**;
- interviurile pe care le-am luat pentru realizarea lucrării. În mod normal, în lucrare oferim o interpretare a interviului, pentru ca în anexă să îl reproducem în întregime;
- imagini pe care le-am analizat în cuprinsul lucrării (imagini fotografice, documente de orice tip reproduse prin „scanare” etc.);
- texte sau fragmente de texte, de dimensiuni mai ample, care ar fi întrerupt pe un spațiu prea mare, desfășurarea textului nostru. Bunăoară, dacă preluăm doar una sau doar câteva dintre componentele unei clasificări, ar putea fi util să reproducem în anexă întreaga clasificare, pentru ca cititorul să se poată edifica;
- grafice, concluzii, rapoarte ale unor cercetări sociologice realizate de alți autori. Se întâmplă adeseori să apelăm la astfel de cercetări întreprinse de alții, pentru a sprijini una sau alta dintre ideile noastre. În astfel de cazuri, este chiar indicat să oferim în anexă o imagine completă a rezultatelor acelor cercetări. În schimb, așa cum am precizat la început, graficele și concluziile rezultate din propria cercetare nu fac parte din anexe, fac parte din corpul lucrării tocmai pentru că sunt realizarea noastră.

În mod normal anexele se plasează la sfârșitul lucrării, imediat înaintea bibliografiei. Paginile nu se numerotează și, prin urmare, nu contează atunci când ni se cere o lucrare de anumite dimensiuni, cum este cazul tezei de licență. Dacă sunt mai multe anexe, se vor delimita prin „*Anexa x*”, scris în colțul din stânga sus al paginii.

Există însă și posibilitatea ca anexele să fie situate în interiorul lucrării, dacă vom considera că este mai comod pentru cititor. Spre exemplu, dacă analizăm o imagine sau un grafic, putem plasa anexa imediat pe pagina următoare, pentru a nu obliga cititorul să meargă pentru fiecare afirmație a noastră la sfârșitul lucrării.